

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 42, Mart 2017, s. 244-259

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date
22.01.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
20.03.2017

Dr. Mehmet Emin BARS
MEB, Türk Halkbilimi
m_e_bars_21@hotmail.com

YUNUS EMRE'DE AHİRET İNANCI

Öz

Yunus Emre XIII. yüzyıl Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. O, Türk edebiyatının uluslar arası seviyeye çıkmış önemli bir şahsiyettir. Tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerindendir. İslamî inanç ve ilimlerle beslenen ve kendine has üslubuyla söylemiş olduğu şiirlerinde, varlık, bilgi, aşk, ahlâk ve insanla ilgili felsefî görüşler ileri sürmüştür. O, ortak bir düşünceyi farklı bir ifade tarzı ile muhatabına sunmuştur. Bunu yaparken Türk kültür unsurlarından yararlanmışır. Türk insanının hayat tarzına tasavvufî bir anlam yüklemiştir. Halkı doğru yola çağırın Yunus Emre barışın, sevginin, cömertliğin, kardeşliğin timsali olmuştur. Bu yönü ile Yunus'un şiirlerini okuyanlar ondan büyük zevk almışlardır. Yedi yüz yılı aşkın bir zamandır sadece bu topraklarda değil bütün dünyada sevilerek okunmaktadır. Ahiret, insanoğlunun yaratılışından itibaren daima zihnini kurcalayan önemli meselelerden biri olmuştur. Bu çalışmamızda Yunus'un divanında yer alan şiirlerinden hareketle ahiret inancı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Yunus'un dizelerinde ahiret inancının geniş biçimde yer aldığı ve bu inancın temelinde İslam dini ile çeşitli halk inançlarının yer aldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, İslam, ölüm, ahiret, inanç.

HEREAFTER BELIEF IN YUNUS EMRE

Abstract

Yunus Emre is one of the leading representatives of XIIIth century Turkish literature. Yunus Emre is an important figure of Turkish literature that gained an international fame since the thirteenth century. Yunus Emre, the representatives of the Turkish literature of mysticism. Knowledge of Islamic beliefs and self-fed style in the poem has said, assets, knowledge, love, morality, and people have argued about the philosophical views. He presented commonplace cultural elements in a slightly different style. He gave a mystic meaning to the Turkish people's life. Yunus Emre, who preached the right way to the people, became the representative of peace, love, generosity, friendship, in other words, humanity. When read from this point of view his poetry is a source of pleasure for the readers. Such that, Yunus Emre has been read for more than seven hundred years not only in Anatolia but also all around the world with great pleasure. Afterlife (hereafter) has been one of the major issues which always concerns the mind from the creation of humankind. In this study, with the help of poems which take place in Yunus's divan the afterlife belief was investigated.

Keywords: Yunus Emre, Islam, faith, afterlife (hereafter), belief.

Giriş

Yunus Emre (1240-1320) Türk edebiyatının en önemli mutasavvıf şairlerinden biridir. Yunus Emre ile ilgili bugün bildiklerimiz onun haklı şöhretinin çok gerisindedir. Kaynaklarda, verilen bilgiler son derece sınırlıdır. Yunus Emre'yi bir muamma olmaktan çıkarma yolundaki en önemli veriler, eserlerinde gizlidir. Başka önemli şahsiyetler gibi Yunus, şiirlerinde kendisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Karavelioğlu, 2010: 539).

Yunus Emre Anadolu'nun siyasî ve iktisadî açıdan sıkıntılı ve buhranlı olduğu XIII. yüzyılda dünyaya gelmiştir. Mesajları, içine doğduğu buhranlı dönemin âdeta ilacıdır. O "Türk dilini kullanmadaki başarısı ve Türk tasavvufuna getirdiği bakış açısıyla Türk tarihinin, kültürünün ve edebiyatının en müstesna şahsiyetlerinden biri olma başarısını göstermiştir" (Akbalık, 2013: 20-21). Yunus'un Türk edebiyatındaki başarısı, Türk zevkine uygun biçimde, tasavvuf ile millî unsurları birleştirmesindedir. O, zevk bakımından Acem tasavvufi eserlerinden ayrı bir Türk tasavvuf edebiyatının vücuda getirilmesinde en önemli basamağı oluşturmuştur. Yunus, büyük bir dil ustasıdır. O, şiirlerinde ses, söz ve anlam dengesini başarıyla kurarak güçlü bir şiir dili meydana getirmiştir. Türk edebiyatında tasavvufi şiir denilince ilk olarak akla o gelir. Yunus, İslam'ı, tasavvuf felsefesini dile getirirken Anadolu'da tasavvufi Türk şiirinin de temellerini atmıştır. Tasavvufun ağır ve teferruatlı düşünce sistemini sehl-i mümteni tarzı ile mısralara dökmüştür (Selçuk, 2008: 116). Yunus yalın, güçlü ve derin söyleyişleriyle anlaşılması güç tasavvuf hakikatlerini kolayca ifade etmiştir. Böylece kendi adı ile anılabilecek bir eda ve üslup meydana getirmiştir. Yetiştirdiği XIII. yüzyıl Anadolu'da oluşacak olan yeni yazı dilinin kurulma çağıdır. Bu sebeple dili, Orta Asya yazı dilinin hususiyetlerini taşımaktadır. Zaman ve mekân aşan dili onun günümüze kadar büyük bir şair olarak yaşamasını sağlamıştır. Onun dilinde bir yandan geleneğin diğer yandan Anadolu'nun günlük hayatının izleri görülür. Samimî ve içten, resmîyetten ve edebî endişeden uzak üslubu onu bize ait kılmıştır. Yunus dil ve üslubuyla Ana-

dolu dünyasının ruh ve gönül yapısının derinliklerine nüfuz etmiştir (Özcan Gönülal, 2011: 187; Akdemir, 2013: 431).

Yunus Emre Türk edebiyatında üzerinde en çok araştırma yapılmış kişilerden biridir. M. Fuad Köprülü'nün "*Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*"¹ adlı çalışması Yunus ile ilgili büyük bir boşluğu doldurmuş, ardından birçok önemli araştırma yapılmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar Yunus'un üzerindeki sis perdesini tam anlamıyla ortadan kaldıramamıştır. Yunus ile ilgili makale düzeyinde yapılan incelemelerde Yunus'un gönül dünyası, coğrafyası, insan anlayışı, mezarları, halk kültüründe yeri, bazı şiiirlerinin çeşitli yöntemlere göre tahlili, dilbilim açısından önemi gibi hususları incelenmiştir². Yunus üzerine kaleme alınan eserlerde ise çoğunlukla şiiirlerini tespit etme, divanını oluşturma gayreti içine girilmiştir. Yunus'la ilgili en önemli çalışmalardan biri olarak kabul edilen Tatçı'nın "*Yunus Emre Divânı I (İnceleme)*" (1997) adlı çalışmasında Yunus'un divanında yer alan dinî ve tasavvufî şiiirler incelenmiştir. Bununla beraber Yunus ile ilgili itikadî ve ibadet konuları geniş düzeyde araştırmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu yönde yapılacak çalışmalar Yunus'un özellikle Tasavvuf edebiyatındaki değerini daha doğru biçimde gözler önüne serecektir. Bu bakımdan çalışmamızda Yunus'un divanında yer alan şiiirlerinden hareketle ahiret inancı incelenmiştir.

1. Yunus Emre'de Ahiret İnancı

Ölüm ve ahiret kavramları, insanoğlunun yaratılışından itibaren daima zihnini kurcalayan önemli meselelerden biri olmuştur. "Ölümden sonra hayat var mıdır? Varsa bu nasıl bir hayattır, daha doğrusu nasıl bir devamlılıktır? Yoksa ölümden ötesi sonsuz bir hiçlik ve yokluk mudur? Kâinatın sırrı nedir? Ruh nedir? İnsanlar hiç bir zaman çözemeyecekleri bu meseleyi inanç yoluyla halletmek istemişler, dinler vasıtasıyla bu sorulara cevap aramışlardır. Dinler, ister tek tanrılı ister çok tanrılı olsun, her biri bu soruya kendine göre bir izah tarzı bulmuştur. Dinlerin verdiği cevaplar ve izahlar umumiyetle oldukça teferruatlı bir şekilde olmuş, bu da insanları rahatlatmıştır" (Ercilasun, 2001: 40). Ölümden sonraki hayat, ilahi dinlerin ortak temel inanç esaslarından birisidir. Kutsal metinlerde ölümden sonraki hayatın varlığı Allah'ın varlığı ile birlikte anılır ve çoğunlukla bu iki konu birbirinden ayrı düşünülmez. Allah'ın irade ve sorumluluk sahibi insanla ilişkisinde ahiret hayatı çok önemlidir. Çünkü ahiret inancı irade sahibi insanın yaratıcısını tanımasını ve onun emirlerini yerine getirmesini, sorumluluğunun bilincinde olmasını sağlayan önemli bir etkidir. Ahiret hayatı aynı zamanda felsefenin de öncelikli konularından biridir. Bu inanç insanın varlığını anlamlandırabilmesinin temel unsurudur. Bundan dolayı ahiret inancı dinlerin olduğu kadar filozofların da üzerinde çokça durdukları önemli konulardan biridir (Karaağaç, 2016: 120).

Ahiret, dünya hayatını takip eden ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve haller olarak ifade edilebilir. Ahiret inancı iptidâî kavimlerden modern toplumlara tanrının varlığını kabul eden hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde bulunmaktadır. Ölümden sonraki hayatın mahiyeti ve tasviri hakkında kesin bilgiler bulunmadığından bu konuda birbirinden farklı görüşler benimsenmiştir. Semavî dinlerde yer alan ahiret inancının birçok noktasında benzerlikler bulunmaktadır. Hepsinin kaynağı ilahî vahiy olarak kabul edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ahiret akidesine geniş yer verilmiştir. "...konuyla ilgili ayetler hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde sık sık tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olduğu

¹ Köprülü, M. F. (2003). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Akçağ Yayınları.

² bak. Torun, Ali. (2005). Yunus Emre ve Halk Kültürü, Millî Folklor, 68, 18-31; Karavelioğlu, Murat A. Yunus Emre'nin Coğrafyası, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni, 6-8 Mayıs 2010; Akdemir, Yaşar: Kavruk, Hasan. (2012). Yunus Emre'de Türkçe, Turkish Studies, 7/3, 115-125; Akbalık, Esra. (2013). Yunus Emre'nin Şiiirlerinde "Gönül" İmgesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26, 20-28; Eskişehir, Yılmaz, Ömer. (2013). Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 153-168 vb.

nu söylemek mümkündür. Birçok sûrede kâinatın, özellikle insanın yaratılışından, evrenin idare edilmişinden ve hayatın, akışından bahseden âyetlerle âhiret hayatını tasvir eden âyetler yan yana yer almıştır” (Topaloğlu, 1988: 544)³.

Ölüm geride kalanlar için acı ve hasret dolu bir olay iken, inanan gönüller için fanilikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıtaadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ahiret yurdu çeşitli şekillerde anlatılır. Kur'an'a göre dünya hayatı bir eğlence ve oyundur, gerçek hayat ahiret hayatıdır (Ankebût/64; Hadîd/20). Ahiret, ebedî olarak kalınacak yerdir, herkes yaptığının karşılığını orada mutlaka görecekler (Mü'min/39-40). Dünya hayatı, ahiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir (Ra'd/26).

Ahiret hayatını üç merhalede ele alıp incelemek mümkündür. İlk aşamada sura birinci üfleyişte kıyamet kopacaktır. Bu anı Allah'tan başka hiç kimsenin bilemez. Beklenmedik bir zamanda ve çok süratli olarak gerçekleşecek olan bu olayın dehşetine ne gökler ne de yer dayanabilir. O günün şiddetinden çocukların saçları ağaracak, emzikli kadınlar bebeklerini unutacak, hamileler çocuklarını düşürecek ve bütün insanlar şaşkına dönecektir. İkinci aşama ahirette hesabın başlamasıdır. Sura ikinci üfleyişten sonra kabirlerdekiilerin diriltilmesi ve mahşerde toplanmasıyla olacaktır. Hesap meydanına hareket bir davetçinin (İsrafil⁴) çağrısıyla olacak, kişiler yapılan çağrıya karşı koymadan koşuşan çekirgeler gibi belli bir hedefe doğru ilerleyecektir. Son aşamada ise hesap görülecektir. Terazide tartıları ağır gelenler kurtuluşa erecek, hafif gelenler ise kendilerini hüsranda bulacaklardır (Topaloğlu, 1988: 546-547).

İsrâfil sûri ura yir yüzi divşürile

Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla (306/1).⁵

İsrâfil sûrin ura halâyık turı gele

Baş açuk yalın ayak ıssılar ola katı (385/6).

Yunus Emre'nin dizelerinde ahiret kavramı geniş yer tutar. Onun için ahiret, fanilikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıtaadır. Ahiret inancı, Yunus Emre'de büyük bir sorumluluk duygusu meydana getirmiştir. Yunus, dünya hayatında karşılaştığı zorlukların farkındadır. Bu anlamda mutlak bir adaletin tecelli edeceği, iyiliklerin mükâfatlandırılıp kötülüklerin cezalandırılacağı ebediyet âleminin varlığına inanır. Bu inanç onun için büyük bir teselli kaynağı ve yaşama sevincidir. Ona göre dünyada şeref ve izzet aramak âşık⁶ ların yapacağı iş değildir. Burada ifade edilen aşk, Allah aşkıdır. Bu aşk kişiye dünyasını unutturduğu gibi ahiretini de unutturur:

Girçek 'âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhiret

³ Bak. Fâtiha/4, Bakara/4-62-114-126, Âl-i İmrân/56-145, Nisâ/77 vb.

⁴ Dört büyük melekten biridir. Kıyamete kadar Levh-i Mahfuz'a bakacak ve diğer üç meleğe ne yapacaklarını haber verecektir. Kıyamet gününü, haşir ve neşri üfleyeceği surla haber verecektir. Sura ilk üfürüşte bütün canlılar ölecek, ikinci üfürüşünde hesap için diriltileceklerdir (Pala, 1995: 290).

⁵ Bu çalışmada yer verilen beyitler, Mustafa Tatçı'nın "Yûnus Emre Dîvânı II (Tenkitli Metin)" adlı çalışmasından alınmıştır. Parantez içinde verilen numaralardan ilki beytin şiir numarasını, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

⁶ M. Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri" (2005) adlı eserinde veli tipinden bahseder. Kaplan bu tipin belirgin özellikleri olarak şunları ifade eder: Veli veya dervişler İslam değerlerinin taşıyıcısı, yayıcısı ve devam ettiricisidirler. Ülkelerin fetihlerinde orduların ve geniş halk kitlelerinin manevî gücünü, hayat felsefesini tesis ederler. İslam'ın kutsal değerlerine aykırı hareket eden maddî iktidar sahiplerine karşı hakkı ve halkı müdafaa ederler. Dünya saltanatında gözleri yoktur. Maddî iktidar ve zenginliğini reddederler. Halk içinde yaşar, onların dertlerine derman olurlar. Kendi el emeği ve alın teriyle geçinirler. Onlar gönüllerin sultanıdır. Uzak ve gizli âlemlerde vukua gelen hadiselerden haberdardır. Kendilerine gelen insanların kim olduklarını ne maksatla geldiklerini onlar söylemeden keşfederler. Halk içinde kendilerini saklarlar. Nefislerini her türlü kötülükten arındırmışlardır. Asıl maksatları varlığın gizli sırrına ve Allah'a ulaşmaktır. Bunlar İslamiyet'in ve eski Türk toplumunun en yüce ve en insanî değerlerini temsil ederler. Kaplan, derviş veya veli tipini Türk edebiyatında en iyi Yunus Emre'nin tasvir ettiğini belirtir (Kaplan, 2005: 109-118). Bu açıklamalar ışığında Yunus'un dizelerinde özelliklerini dile getirdiği "âşık" kişi, Kaplan'ın ifadesiyle edebiyatımızda "derviş" veya "veli tipi" olarak görülmektedir. Benzer düşünceler, Kaplan'ın "İki Destan İki İnsan Tipi" (2004) adlı makalesinde Alp tipi ile Veli tipinin karşılaştırılmasında da dile getirilmiştir.

‘Âşık degüldür ol kişi yüriye ‘izzeti kova (2/2).

Her geçen zaman bizleri Allah’a ve hesap gününe yaklaştırmaktadır. O halde yarına hazırlık yapmak gerekir. Sabah vaktinde Allah’a ibadet edenler cennete çabucak girecektir:

Çün cân agdı hazrete yarak it âhirete

Tanla turan tâ’ate Tanrı-evine ir gider (35/6).

Yunus ahiretin çok uzak olduğunu belirtirken, hesap gününde yüzünün akıyla hesabı vermenin zorluğunu anlatmak ister. O güne iyice hazırlık yapmak gerektir. Dünyadan ayrılan kimsenin bir daha geri dönmesi mümkün olmayacaktır. Oradaki pişmanlık fayda vermeyecektir. Bundan dolayı dünyadaki hazırlık iyi yapılmalıdır:

Âhret yavlak ırakdur togruluk key yarakdur

Ayrulık sarp firâkdur hiç giden girü gelmez (103/3).

Âşık olan için bu dünyanın tüm malının bir çöp kadar değeri yoktur. Çünkü asıl vatan ahiret hayatıdır. Bu dünyaya ait olan her şey yok olup gidecektir:

‘Âşık bir kişidür bu dünyâ mâlın

Âhret korkusun bir çöpe saymaz (113/6).

Baki hayattan mahrum kalmamak için kişi dünyadayken Allah’a ibadet etmeli, böylece yok olmaktan kurtulmalıdır:

Gel imdi tur bu fânîden mahrûm kalmadın bâkîden

Tâ’at kılup bu dünyeden âhireti bilmek gerek (137/4).

Âşık dünyada mal mülk kazanma, biriktirme sevgisinden vazgeçmelidir. Bu düşünce aldatıcıdır. Çünkü kişi gerçekte ahirete güçlü biçimde bağlıdır. İnsanda yok olma değil, ebede kadar yaşama isteği bulunmaktadır:

Çün âhirete kavîsin ko bu yalancı da’vîsin

Bu mâl u hazne sevisin ‘âşıkısan nendür senün (148/7).

Aşk kişiyi dünya ve ahiret belasından kurtarır; hileye, tuzağa düşmekten alıkoyar. Yunus, ahireti bir bela olarak nitelerken kişinin ibadetlerini sadece cennet için yapmasının yanlışlığını belirtir. Çünkü ona göre kişi cennet için değil, ondan daha önemli olan Allah’a kavuşmak, onun cemalini görmek için hazırlanmalıdır:

Her kim ‘âşık olmadısa kurtulmadı mekr elinden

Cümlesini ‘ışk eridür dünyâ âhret belâsını (348/3).

1.1. Kıyamet-Sur

Kıyamet inancı farklı inançlarda farklı şekillerde yer almaktadır. Hinduizm’den Budizm’e, Yahudilikten Hristiyanlığa kadar tüm inançlarda dünya hayatının sonu olduğuna inanılır. Savaşlar, kıtlıklar, zelzeleler, fesadın çoğalması, yalancı peygamberlerin ortaya çıkması gibi çeşitli alametler bu sonun işaretleri olarak kabul edilir.

Kıyamet, “Dünyanın sonu, bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman” (Develioğlu, 1997: 518) anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de kıyametin fiilen kopması “sura üflenmek” eylemiyle ifade edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de anlatıldığı üzere sura bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine çarptırılacak, kıyamet kopacaktır (Hâkka/13-16). O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır (Kâri’a/4-5). Sura ilk üflemede Allah’ın dilediği kimseler dışında göklerdeki ve yerdeki herkes ölecek, sonra ona bir daha üflenince herkes kalkacaktır (Zümer/68). Allah herkesin hesabını tastamam görecektir (Nûr/39). Ahiret mutluluğunu sağlayacak olan sadece

iman ve iyi davranışlardır. Ahirette hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamayacak, kimse-
den şefaet ve fidye kabul edilmeyecektir (Lokmân/33).

Ansızın gerçekleşecek olan kıyametin kopuş zamanına ait bilgi yalnızca Allah nezdinde-
dir. Dünyada yapıp ettiklerinin karşılığını görmeleri için kıyametin zamanı insanlardan gizlen-
miştir. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde (Buhârî, Rikak: 49) kıyamet gününde hesaba çekilip
de perişan olmayacak kimsenin bulunmayacağını buyurur (Uşşak, 2013: 689). Surun ve ona
üflemenin mahiyeti konusunda âlimler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür: “Büyük çoğun-
luğu oluşturan gruba göre sûr gerçek anlamda bir boynuz, boru veya borazan, üfürme ise ona
üflenince korkunç, sarsıcı ve kulakları sağır edici bir ses çıkarılmasıdır. Bazılarına göre sûret
kelimesinin çoğulu olup, üfürme de ‘can verme’ demektir. Bu durumda ‘nefh-i sûr’ ‘ruhların
bedenlere (sûretler) iade edilmesi’ anlamına gelir. Ancak bu yorum hem dil âlimleri hem müfes-
sirler tarafından kabul edilmemiştir” (Bebek, 2009: 533).

Sura İsrâfil’in üfureceği şeklinde genel bir kabul bulunmaktadır: “İslâm inancına göre
İsrâfil’in en önemli görevi sûra üflemesidir. Âyet ve hadislerde nefir, nâkûr gibi isimlerle anılan
bu boruyu üfleme görevi sebebiyle İsrâfil dinî ve edebî metinlerde ‘melekü’s-sûr, sâhibü’s-sûr,
sâhib-i nefir/nâkûr’ gibi sıfatlarla anılmış sûr ise daha çok ‘sûr-ı İsrâfil/Sirâfil, sûr-ı mahşer, sûr-
ı haşr, sûr-ı kıyâmet’ vb. tamlamalarla yer almış, üfleme, çalmak, vurmak gibi fiillerle birlikte
zikredilmiştir” (Uzun, 2009: 534).

Yunus Emre kıyamet anını ve sura üfleme hadisesini dizelerinde geniş biçimde tasvir
eder. Yunus’un kıyamet tasvirinin İslâm inancına uygun biçimde yapıldığı görülmektedir. İsrâ-
fil’in surunu üflemesiyle tüm mahlûkat bir araya gelecektir. Surun sesi o kadar şiddetlidir ki
onun sesinden tüm kulaklar işitmez olacaktır:

İsrâfil sûrın urıcak mahlûkât turu gelicek

Senün ününden artuk kulagum işitmeye (3/8).

Kıyamet anında İsrâfil’in suruyla tüm mahlukat toplanacak, zebaniler Tanrı’nın buyruğu-
na uymayanları cehenneme atacaktır:

İsrâfil sûrını ura cümle mahlûk turı gele

Dirilüben haşre vara anda kâzi Sübhân ola

Zebâniler çeke tuta götüre tamuya ata

Deri yana sünük tüte dün-gün işi efgân ola (9/2-3).

Hesap gününde herkes yaptığı her şeyden hesaba çekilecektir. Bu hesap o kadar çetin ola-
caktır ki Hz. Süleyman⁷’dan karıncanın hesabı sorulacaktır. Ayette ifade edildiği üzere adalet
terazileri kurulacak, hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek, yapılan iş bir hardal tanesi
ağırlığına da olsa, o getirilip ortaya konacaktır (Enbiyâ/47):

İsrâfil sûrını ura tagları yirinden tura

Bir karınca cevâbını bin Süleymân virimeye (316/4).

İnsanoğlu dünyanın zevk ve eğlencesine dalınca kıyameti unuttur. Kıyamet unutulunca
beslenen boy posun bir kıymeti yoktur. Toprakta yaratılan insanın sonu yine topraktır. So-
nunda toprağa karıştıktan sonra dünyada beslenen vücudun da bir değeri kalmayacaktır:

Nice bir besleyesin bu kaddile kâmeti

⁷ Davud Peygamber’in oğludur. Hem padişah hem peygamberdir. Bir gün ordusuyla birlikte sefere çıkarken bir
vadide bir karınca beyinin “Kaçınız, Süleyman’ın orduları sizi ezmesin.” dediğini duyar. Karıncaların beyini yanına
davet eder. Karınca beyi ona hediye olarak çekirge budunu getirir. Hz. Süleyman’ın duasıyla but bereketlenir ve
yarısıyla tüm ordu doyar. Geri kalan yarısını da karıncaya verir, ondan öğüt ister. Karınca Süleyman’a nasihatlerde
bulunur. Süleyman karıncaya bir peygamber olmasına rağmen neden arkadaşlarına onları ezebileceğini söylediğini
sorar. Karınca da onun debdebesine dalıp tesbihlerini unutmalarını için böyle söylediğini bildirir (Pala, 1995: 491).

Düşdün dünya zevkına unuttun kıyâmeti
Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün
Toprak olan kişiler n'ider bu 'alâmeti (380/1-2).

1.2. Haşir-Mahşer

Sözlükte “Toplanma, cemetme, ölüleri diriltip mahşere çıkarma” (Devellioğlu, 1997: 338) anlamına gelen haşir kelimesi, kıyamet gününde yeniden diriltilen bütün varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade eder. Toplanılacak yere mahşer, mevkıf veya arasat denir. Haşir, kıyamet halleri arasında ba'stan sonra ikinci merhaleyi oluşturur. Hesap görüldükten sonra cennet veya cehenneme sevk edilip dağıtmak anlamındaki neşirin karşıtıdır. Haşir günü insanlar kendi dertlerini düşüneceklerinden yakınlarıyla bile ilgilenemeyeceklerdir. O gün müminlerin yüzleri parlayacak, kâfirlerin kararacaktır (Kılavuz, 2008: 127).

Kur'an-ı Kerim'de haşirle ilgili ayetlerde geniş bilgi verilir. O gün günahkârlar gözleri korkudan donup gömgök kesilmiş olarak (Tâhâ/102), Kur'an'dan yüz çevirenler kör olarak haşredilecektir (Tâhâ/124). Herkes mutlaka Allah'ın huzurunda toplanacaktır (Âl-i İmrân/158). O gün yer, onların üzerinden süratle yarıp açılacaktır (Kâf/44). Suçlular zincirlere vurulmuş olarak görünecek, gömlekleri katrandan olacak, yüzlerini de ateş bürüyecektir (İbrâhim/49-50).

Bu ayetler haşrin dehşetini anlatması bakımından önemlidir. Yunus'un dizelerinde tasviri yapılan haşrin dehşeti bu açıklamalardan aşağı kalmaz. İnsanlar mahşer günü toplandığında Allah kadı olacak, herkesin hesabını göreceklerdir (İsrâ/97):

İsrâfil sûrını ura cümle mahlûk turı gele
Dirilüben haşre vara anda kâzî Sübhân ola (9/2).

İyi ile kötünün birbirinden ayrılacağı, gökteki perdelerin açılacağı o günde kaçacak yer yoktur. Herkesin dünya sermayesi önüne konulacaktır. Herkesin birbirinden kaçtığı o günde gerçek er olan ortaya çıkacaktır (Nâziât/34-35):

Gök perdelerin açalar eyü yavuzdan seçeler
Ol dem kancaru kaçalar baş kurtarası yir gerek
Çerge kurup oturalar sermâyemüz getüreler
Ol siyâset meydânında bu tertîbleri bil gerek
Çağrışalar ata ana kardaş kardaşdan usana
Yalvaralar ol Sübhân'a niyâz kılası er gerek (138/3-5).

Haşir esnasında insanlar yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olacak; fakat o günün dehşetinden erkekler ve kadınlar birbirlerine bakamayacak, izdihamdan ve yaklaştırılan güneşin hararetinden ötürü dökülen terler ağızlara ve kulaklara kadar yükselecektir. Hesabın korkusundan şiddetli figânlar kopacak, ciğerler yanacaktır. O günün ağır hesabından bugünden ağlamalıdır:

Ol gün katı efgân ola irkek-dişi 'uryân ola
Cümle ciğer biryân ola ağlaşalum ol gün için (272/5).

1.3. Mizan-Sırat

Mizan “terazi, ölçü aleti, tartı, ölçek” (Devellioğlu, 1997: 655) anlamlarına gelir. Ahirette hesaptan sonra herkesin amellerinin tartıldığı ilahî adalet ölçüsüdür. Tartıda iyilikleri kötülüklerden ağır gelenler kurtuluşa erecek, gelmeyenler cehenneme gideceklerdir. Mükelleflerin ceza/mükâfat gerektiren hareketlerinin kayıt altına alınması, ahirette bunların muhasebesinin yapılacağı göz önünde bulundurulduğunda insanların davranışlarının değerlendirilmesi anlamına gelen mizanın hakikati de ortaya çıkar.

Sırat ise “yol, üstünden geçip cennete gitmek üzere cehennemin üzerinde kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü” (Devellioğlu, 1997: 950) anlamına gelmektedir. Halk inancına göre, sırat cehennem üzerine kurulmuş olup müminlerin rahatlıkla geçebileceği, kâfirlerin ise üzerinden cehenneme düşeceği köprüdür.

Kur'an-ı Kerim'de sırat birçok ayette (Fâtiha/6-7, Âl-i İmrân/51-101, Nisâ/68-175, Mâide/16, En'âm/126-153 vb.) yer almakta ve genellikle “Allah'a ulaştıran doğru yol” anlamında kullanılmaktadır. Ebû Sâid el-Hudrî yoluyla Hz. Peygamber (sav)'den rivayet edilen bir hadise göre insanların bir kısmının iman ve sâlih amel derecelerine göre sırattan göz açıp kapayacak kadar bir zaman içinde veya şimşek, rüzgâr, kuş uçuşu yahut yürük at hızıyla geçeceği; bir kısmının da köprü'nün kancalarına takılıp cehenneme düşecekleri ifade edilir. Köprü'nün ‘kıldan ince, kılıçtan keskin’ olduğu inancı halk arasında yaygın olarak kabul edilir (Akçay, 2009: 119).

Yunus dizelerinde mizandaki korkulardan ve cehennem üzerine kurulacak kıldan ince, kılıçtan keskin sıratın dehşetinden bahseder. O gün perdeler yırtılıp her işin aslı ortaya çıkacaktır. İnsanların kendilerinin dahi unuttuğu günahları karşlarına çıkacaktır:

Yazuklarımız tartıla anca perdeler yırtıla

Bilmedüğün günâhların anda sana ‘ıyân ola (9/7).

Oradaki terazi hiç şaşmaz. İyi ameller belli olacaktır. Kimsenin murat ettiği olmayacaktır. Terazide bizzat Hak tarafından bakılacak, dağlar dahi hesabın şiddetinden eriyecektir. Herkese amel defteri verilecek, ettiği karşısına çıkacaktır. Dost-düşman orada belli olacaktır. Onun için bu dünyanın tahtının/tacının önemi yoktur. O dehşetli günde Hz. Peygamber (sav)'in şefaatine ihtiyacımız olacaktır:

Baykuş çağırur vîrânda kimse murâd almaz anda

Eyü ‘amel ide görün ol Hak terâzû andadur

Varıcguz terâzûya Hak kendü bakar yazuya

Göricek taglar eriye ol zebâniler andadur

Biti sunıla elüne itdüğün gele yoluna

Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur

Terk idesin taht u tâcı bilesin itdüğün göçi

Muhammed Hak yalvarıcı şefâ'atçimüz andadur (44/4-7).

Yunus, sorgu meleklerinin hesap soracağı o günde Allah'tan yardım diler. Herkes kendi amel defterini yükler. Yolda istenilen menzile ulaşmak için Allah'ın yardımı gerekir (Fâtiha/5; Bakara/45):

Geldi Münker ile Nekir her birisi sordı bir dil

İlâhî sen cevâb virgil Allâh sana sundum elüm (184/14).

Cehennemden korkan, kıldan ince sırattan geçmek isteyen dünyada kazandığını Allah için dağıtmalıdır:

Korkarısan sen tamutdan (gel) alçak olgıl kamudan

Ol günü ince köpriden (bil) kamular geçmek gerek

Geçüp gitmek dilerisen yâ düşmeyeyin dirisen

Şol kazandugun mâlunı Tanrı'yıçün virmek gerek (137/5-6).

Derviş olan, hayatını sırat köprüsünden geçmek üzere düzenler, ona göre yaşar. Çünkü o gün zerre miktarı yapılan iyilik/kötülük karşılığını görecektir:

Dervîşlik dirligi sırât üzredür

Hisâbı itdiler zerre-i miskâl (156/4).

Sıratın korkusundan Yunus ne yapacağını şaşırmıştır. Allah'ın kıldan ince yaptığı köprüden dünyada kendini güçlü, amelini yeterli gören kişiler dahi geçemeyecektir:

Ol geçüdün korkusu uş beni yoldan kodı

Geçemez degme kişi köprüsin kıldan kodı (369/1).

1.4. Cennet (Uçmak)

Cennet 'örtmek, gizlemek' anlamındaki cenn kökünden isimdir. Tarih öncesi toplumların birçoğunda cennet inancı vardı. Bazı Afrika mitlerinde, Eski Mısırlılarda, Eski İrânlılarda, Eski Yunan'da, Romalılarda, Budizm'de, birbirinden farklı, cennet tasavvuru bulunmaktaydı (Şahin, 1993: 374-376).

Cennetin sekiz kapısının olduğu ilk dönemlerden beri kabul edilegelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de cennetin sadece kapılarının bulunduğu ifade edilmiş ve sayıları hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir (Ra'd/23, Sad/49-50, Zümer/73). Ancak cehenneme ait yedi kapının mevcudiyeti Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmiştir (Hicr/43-44). Ayetler de genellikle cennete girmeye vesile olan davranışları belirtmekte, zaman zaman cenneti tasvir etmekte, cennet hayatı ve nimetlerinden bahsetmektedir. Cennet iman ve salih amel sahiplerine vaat edilmiştir. Dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeceklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır (Ahkâf/13-14). Allah, kendisine inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenlerin ise kalacakları yer ateştir (Muhammed/12). İnanan erkek ve kadınlar, içlerinden ırmaklar akan, temelli kalacakları cennetlere konulacaktır (Fetih/5).

Yunus dizelerinde cennetten "behişt, cinan, uçmak, Firdevs-i alâ" gibi adlarla söz eder. Bu kelimelerden uçmak kelimesi Türkçe'dir. İslamiyet'te bedenî ihtiyaçları gideren ve cismanî zevkler sağlayan cennet nimetleri aslında cennet sakinleri için bir amaç değildir. Ulaşılmak istenen asıl hedef Allah rızasıdır. Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve köşkler vadetmiştir. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür (Tevbe/72). Yunus'un dizelerinde de Allah'ın rızasının her şeyin üstünde olduğu vurgulanır. Onun için Allah aşkı her şeyin üstündedir. Cennet müminlerin canlarını tutmak için kurulmuş bir tuzaktır. Asıl amaç Allah'ın rızası olmalıdır:

'Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmagın seve

Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların tutmaga (1/4).

Allah'ı görenler için cennet, bir zindan gibi gelir. Cennetin güzelliği Hakk'ın didarı karşısında zindan hükmündedir. Yunus cenneti isteyenlere vermesini isterken onun tek arzusu Allah rızasıdır:

Seni gördüm güneş gibi cennet bana zindân gibi

Cennetüne zâhidün ko uçmakda arzum yok durur (52/6).

Kullar cennete ulaşmak için çok heveslenir. Cennetin en büyük sermayesi de insanların gönüllerini onarmaktır, gönül kırmamaktır, insanları sevindirmektir:

Uçmak uçmak didüğün kullarun yiltedüğün

Uçmagun ser-mâyesi bir gönül itmek gerek (141/4).

1.4.1. Tuba

Tuba İslam kültür, sanat ve edebiyatında kökü Hz. Peygamber'in makamı olan vesîle cennetinde, dalları üstten alta doğru bütün cennet tabakalarına ulaşacak şekilde olan bir ağaç

olarak tasavvur edilmiştir. “Nahl-i tûbâ, tûbâ-yı cinân” diye de anılmıştır. Bu konuda dinî ve edebî metinlerde, halk kültürü ve edebiyatında, tasavvufî eserlerde zengin bir malzeme oluşmuştur. “İslâm kaynaklarındaki rivayetlerde tûbâ meyvesinden yenilen, çiçeğinden elbise yapılan, gölgesinde istirahat edilen, cennetliklerin pek çok ihtiyacının karşılandığı ağaç şeklinde nitelenmektedir. Tûbânın kelime anlamından hareketle bu ağacın cennetlikleri rahat ettiren, onları hoşnut kılan, bünyesinde çeşitli nimetleri barındıran bir esenlik ve mutluluk ağacı olduğu söylenebilir. Bu durumda tûbâ ağacı cennetliklerin mutluluk ve huzur kaynağını meydana getiren bir sembole karşılık gelmektedir” (Erbaş, 2012: 317).

Yunus tuba ağacından bahsederken onun cennetlik olanlara has olduğunu vurgular. Cennetlikleri hoşnut edecek, nimetlerinden tadacak olanlar, ölmeden önce nefisini öldüren ve nefislerini düşman bilenlerdir:

Kevser havzına talanlar ölmezdin öndin ölenler

Nefisini düşmân bilenler konar tûbâ dallarına (345/6).

1.4.2. Kevser

Kevser, ahirette Hz. Muhammed (sav)’in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz veya nehirdir. İbn Ömer’in rivayet ettiği bir hadiste (Tirmizî, Tefsir-i Sûre: 108) Resul-i Ekrem (sav) kevseri cennette bir nehir şeklinde açıklamıştır; bu nehrin kıyıları altından, aktığı yer gümüşdür (Uşşak, 2013: 689). Rivayetlerde söz konusu nehir, etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu gümüşten beyaz, miskten daha hoş kokulu, baldan tatlıdır. Hadislerde havuzun suyu sütten beyaz, kardan soğuk, köpükten yumuşak, kokusu miskten güzeldir. Altın ve gümüşten olan bardak sayısı gökteki yıldızlar kadardır. Altın ve gümüşten kanalları vardır. Su yollarında inciler, türlü türlü meyveleri olan altın dallı ağacı bulunmaktadır. Suyundan içen ebedi olarak susamayacak, yüzü ebediyen kararmayacaktır (Ertürk, 1997: 546-547).

Yunus cennetin nimetlerinden söz ederken kevseri de anar. Seher vaktinde Allah’a ibadet edenler cennette hurilere sarılacak, kevser şarabını içeceklerdir:

Helâl ola sana uçmak uçmakda hûriler kuçmak

Kevser şarâbını içmek tanla seher vaktinde tur (88/8).

1.4.3. Huri

Huri cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabirdir. Kur’an-ı Kerim’de inananların iri siyah gözlü hurilerle evlendirileceği belirtilir (Duhân/54; Tûr/19-20; Vâkı’/22-23). Onlar (beyazlıklarıyla), saklanmış (gün yüzü görmemiş) yumurtalar gibidir (Sâffât/49). Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur (Rahmân/56). Hz. Ali’nin rivayetine göre (Tirmizî, Cennet: 24) Resulullah (sav) cennette, güzel gözlü hûrilerin bulunduğu bir yerin olduğunu buyurmuştur. Bu huriler asla çirkinleşmez, hep güzel kalırlar. Hiç üzülmezler, hep neşelidirler (Uşşak, 2013: 717).

Yunus, aşkı tüm isteklerin üzerinde görür. Cennet bundan sonra gelir. Sekiz kat cennette bulunan güzel huriler gelse dahi Yunus’un gönlünde Allah sevgisinden başka bir sevgi olmaz:

Sekiz uçmagun hûrisi eger bezenüp geleler

Senün sevgünden özgeyi gönlüm hiç kabûl itmeye (3/11).

Diğer bir deyişinde Yunus cennette bulunan güzel giyimli hurileri (Tûr/19-20) talihi müminlere nasip etmesini Allah’tan diler:

Uçmaktadığı hûrileri geymiş anlar nûr tonları

Ne bahtılı mü’minleri bize nasîb eyle Çalap (16/7).

1.4.4. Köşk-Kasır

Aslen Farsça olan köşk kelimesi kır veya bahçe içinde bulunan bağımsız evleri, yazlık binaları, bir saray veya konak bahçesinde müstakil olarak yapılan süslü küçük binalara denir. Köşk kelimesi daha ufak ve mütevazı, kasır ise daha fazla önem taşıyan yapıları belirtir. Köşk ve kasır kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Kasırlar bazen yerleşme alanı dışında bazen de şehrin içinde hükümdar veya beylerin yaşadığı yapılar olarak algılanmaktadır. Bilhassa ağaçlık alanlar içerisinde veya etrafı boş arazilerde bahçeler içinde münferit olarak inşa edilen evlere, büyük bir meskenin çevre duvarı içerisinde herhangi bir avlunun bir tarafında yer alan, ana binadan ayrı olarak inşa edilmiş güzel görünüşlü binalara köşk denilmektedir. Yunus deyişlerinde cennetin köşk ve kasırlarından bahseder. Ona göre hem dünyada hem de ahirette gizli açık her yer Hak ile doludur. O her yerdedir. Onu seven gönül hurilere, kasırlara, buraklara meyletmez:

Yûnus dir eşkere nihân Hak toludur iki cihân
Gelsün berü dosta giden hûr u kusûr burâk nedür (37/7).

Yunus Tur Dağı'nda Hak ile konuşan Hz. Musa⁸ misali Allah'ı ister. Burada kendisini diğer âşıklardan üstün gören Yunus, sekiz kat cennetleri, orada bulunan köşk ve kasırları âşıklara vermesini ister. Kendisine Musa gibi Allah gerektir:

Sekiz uçmak 'âşıklara köşk ü sarâydur anlara
Mûsî'leyn hayrân olup Tûr Tag'ında kalan benem (177/7).

1.4.5. Hulle

Hulle belden aşağı ve yukarısı olmak üzere iki parçadan oluşan cennet elbisesidir. Yunus'un dünyada bir yeri olmadığı gibi, dünyalık bir hedefi de yoktur. Kendisi dünyanın değil, cennetin sultanlığına adaydır:

Bî-mekânâ bu cihânda menzilüm turagum anda
Sultânâ tâcıla tahtum hulle vü buragum anda (310/1).

1.4.6. Rıdvan

İnsanı iyi veya kötü yönde etkileme gücüne sahip olan bazı varlıkların mevcudiyeti inancı çok eski zamanlardan beri çeşitli dinlerde vardır. Hinduizm, Budizm, Konfüçyüsçülük, Jainizm gibi inançlarda insana vahiy getiren meleklerden ziyade kötülük simgesi varlıklara inanç yaygındır (Erbaş, 2004: 38-39).

Cennet meleği hadislerde Rıdvan ismiyle geçer (Özervarlı, 2004: 40). Kur'an-ı Kerim'de Rıdvan adı geçmemektedir. Kur'an'da meleklerle ilgili çeşitli özellikler anlatılmıştır. Melekler güçlerini üstün bir kaynaktan alır. Bundan dolayı bağımsız değillerdir. Kendilerini gönderen yüce kudretle gönderildikleri insanlar arasında aracılık yapan ruhanî varlıklardır. Kur'an-ı Kerim'de melekler çeşitli özellikleriyle tanıtılır. Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verilenlerden Allah yolunda harcarlar (Bakara/3). Allah'ın katındaki melekler ona ibadet etmekten büyüklenmezler. Onu tespih ederler ve yalnız ona secde ederler (A'râf/206). Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunanlar melekler Rablerini hamd ederek tespih ederler, ona inanırlar ve inananlar için bağışlanma dilerler (Mü'min/7-9).

Yunus, insanoğlunun farklı ruh hallerine sahip bir varlık olduğunun farkındadır. Bazen kendi günahlarını düşünüp kendisini cehennemlik görürken bazen de Hakk'ın rahmetini umar, kendisini cennette Rıdvan olarak görür:

Bir dem günâhın fikr ider dos-togru tamuya gider

⁸ Hz. Musa Cenab-ı Hakk'ın çağrısıyla Tur dağına çıkar. Kırk gün Tur'da yalnız başına ibadet eder. Vasitasız olarak Allah'ın kelamını işitir. O vakit kendisine Tevrat iner (Pala, 1995: 402).

Bir dem görür Hak rahmetin uçmaktara rıdvân olur (49/9).

Dünyadayken Hak ile olan, her şeye sahip olmuş demektir. Bu hal, her iki cihanda da o kişiyi sevindirir, cennette Rıdvân ile beraber kılar:

Pâdişâhdan destûr oldu bizi bunda mülke saldı

İki cihân uçmak oldu uçmakda rıdvân'dayım (169/8).

1.4.7. Gılman

Gılman “tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç” (Devellioğlu, 1997: 293) anlamındaki gılam kelimesinin çoğuludur. Kur'an-ı Kerim'de cennet ehlinin emrine verilen ve hiçbir zaman yaşlanmayan gençler anlamında sadece bir yerde geçer. Ayette gılman, kabuğunda saklanmış incilere benzetilmekte ve müminlerin iman etmiş zürriyetleriyle birlikte cennette mutlu bir hayat sürerken gılmanın da etraflarında dolaşacağı bildirilmektedir (Tûr/24). Gılman hakkında müfessirlerce ileri sürülen görüşleri üç noktada toplamaktadır: “1. Gılman müminlerin kendilerinden önce ölen çocuklarıdır. Ergenlik çağına gelmedikleri için mükellef olmayan, sâlih amel işlemedikleri için de cennet nimetlerine hak kazanamayan bu çocuklar mürnin olan ebeveynlerinin yanında onlara hizmet etmekle görevlendirilecektir. 2. Kâfirlerin ölen çocukları olup mükellef bulunmadıklarından cehenneme atılmayacak, cennet ehlinin hizmetçileri statüsünde tutulacaktır. 3. Mürninler için cennette yaratılan hizmetçilerdir ve çocukken ölenlerle ilgisi yoktur” (Yavuz, 1996: 50). Gılman konusundaki üçüncü yorum daha isabetli görünmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu gençler, kabuğunda saklanırken buradan çıkarılıp cennet ehlinin etrafına saçılmış incilere benzetilerek onların huriler gibi özel bir yaratılışa sahip olduklarına işaret edilmiş, gılmanın orada içki sunma görevinden söz edilmiştir.

Yunus insanda bulunan iki farklı yapıya işaret eder. Kişi yaptıkları, yaratılışı ile kendi sonunu kendi hazırlar. Mutlu/mutsuz olmak kendi elindedir. Cehennemde Firavun⁹ ile Haman¹⁰ ile beraber olabileceği gibi, cennette hurilerle beraber olmak da vardır. Kişi hayatını bunları göz önünde bulunarak yaşmalıdır:

Gâh duzahda yanam Firavn'ıla Hâmân'ıla

Gâh cennetde varam gılmân'ıla rıdvân olam (201/14).

1.4.8. Arasat

Arasat, “yer, toprak” (Devellioğlu, 1997: 39) anlamındaki arsa kelimesinin çoğuludur. Arasat cennet ve cehennem haricinde kalan ahiret yurdudur. Günahı ile sevabı eşit olanlar, dünyada akıl sahibi olmayanlar Arasat'ta kalacaklardır. Hem toplanma yeri hem de toplanma zamanı olarak kullanılır. Yunus dizelerinde Arasat meydanındaki korku ve endişeden bahseder. Kıyamet pazarında her kul kendi derdine düşecek, sonunun ne olacağından endişe edecektir. Allah aşkıyla dolu olanların Arasat meydanında dahi bir korkusu olmayacaktır:

Ol kıyâmet bâzârında her bir kula baş kayusu

Ne kayursın anı seven çün ol 'arasâtda bile (317/8).

1.5. Cehennem (Tamu)

Cehennem “çok sıcak yer” (Devellioğlu, 1997: 130) anlamına gelen ve ahirette günahkâr kulların gideceği azap yeridir. İnsanlara dünyada yaptıklarının karşılığı olarak mükâfat veya ceza verileceği düşüncesi hemen hemen bütün inançlarda bulunur. Eski Mısır dininde, Mecusi-

⁹ Eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarına lakap olarak verilmiştir. En meşhuru Hz. Musa zamanında yaşamış olanıdır. Hz. Musa ve kavmine zulmeder. Haman adlı bir veziri olduğu söylenilir. Firavun, Haman'a bir kule yaptırmasını emreder ve o kuleye çıkarak Musa'nın Tanrı'sına erişeceğini söyler. Edebiyatta Hz. Musa ile ilişkisi yüzünden zalimliği ile yer alır (Pala, 1995: 191).

¹⁰ Hz. Musa zamanındaki Mısır Firavunu'nun veziridir. Kâhinlerden Hz. Musa'nın doğacağını öğrenip Firavun'a erkek çocuklarını öldürtmesini tavsiye eder (Pala, 1995: 228).

likte, Hinduizm'de, Budizm'de, Yahudilikte, Hristiyanlıkta farklı şekillerde cehennem inancı bulunmaktadır (Harman, 1993: 225-226).

Cehennem Kur'an'da katillerin, münafıkların, zalimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yer olarak tasvir edilir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem anlatılırken oraya kimlerin gideceği ve ne kadar fena olduğu anlatılır. İnkâr edenler ve âyetleri yalanlayanlar, suçu benliğini kaplamış (ve böylece şirke düşmüş) olanlar, Allah'tan korkmayanlar, Allah'a ve Peygamber'ine isyan eden ve onun koyduğu sınırları aşanlar cehennemlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Orası çok fena bir yataktır. Orada alçaltıcı bir azap vardır (Bakara/39-81-206; Âl-i İmrân/12; Nisâ/14; Ra'd/18). Cehennem yedi kapısı vardır ve her kapıya bir grup ayrılmıştır (Hicr/43-44). Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste (Müslim, Cennet: 30) Resulullah (sav), cehennem ateşinin sıcaklığının dünya ateşinden altmış dokuz kat daha fazla olduğunu, her bir katın derecesinin de dünya ateşinin sıcaklığı kadar olduğunu buyurmuştur (Uşşak, 2013: 719).

Yunus dizelerinde cehennem yanı sıra "tamu, düzah, nâr, od" gibi kelimeleri de kullanır. Bu kelimelerden tamu Türkçe'dir. Beşerî adalet mekanizmaları dünya hayatında mutlak manada adaleti sağlayamamaktadır. Hâkimlerin hâkimi olan Allah, ahiret hayatında günahkârları ayrı bir statüye tabi tutacaktır. Bu bakımdan iyilerle kötüler ahiret hayatında farklı muamelelerle karşılaşacaktır. Yunus da iyilerle kötülerin ahirette farklı şeylerle karşılaşacağını belirtir. Yunus'a göre âşıkların ahları, cehennem kuyularındaki ateşleri söndürür. O ahlara sekiz kat cennetin nuruna nur katar. Dünya bir handır. Gelen herkes geçer. Aşk şarabından içenlere ölüm yoktur. Yunus cennetten/cehennemden geçmiştir:

Yidi veyil tamusını kül eyler 'âşıklar âhi
Kasdider sekiz uçmağı nûr ide nûra katmaga
Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
'Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga
Tutulmadı Yûnus cânı geçdi tamudan uçmakdan
Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmaga (1/9-11).

Yunus cehennemi korkunç biçimde tasvir eder. Cehennem meleklerinin başkanı Malik (Zuhruf/77), cehenneme, gelmesini söyler. O anda korkudan herkes figân etmeye başlayacak, dağlar yerinden oynayacak, gökler yarılacak, yıldızlar düşecektir (Mürselât/8-10):

Mâlik çağıra tamuya çek anı meydâna getir
Hak korkısından tamuda ditreyüben figân ola
Taglar yirinden ırla heybetinden gök yarıla
Yılduzlar bağı kırıla düşe yire perrân ola (9/4-5).

İnsanlar cennet/cehenneme giden yolu kendileri yaparlar. Her iki yolda da Allah'tan başka yardım istenecek bir merci yoktur. Kişi kendi nefisinden geçmelidir:

Yidi tamu sekiz uçmak her birinün vardur yolu
Her bir yolda mededüm Allâh sana sundum elüm (184/16).

Kuran'ı kendisine rehber edenin yurdu cennettir. Yunus'a göre Hakk'ın yaktığı cehennem ateşi dahi, Allah olunca, gül bahçesidir:

Pîşrev bize Kur'ân durur vatan bize cennet durur
Ol tamuya Hak yandurur ol gül-i gül-zârdur bize (333/3).

1.5.1. Zebani

Zebani kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçer ve bununla cehennemdeki azap melekleri kastedilir (Alâk/15-18). Kur'an'da cehennemliklere dair beyanlardan anlaşıldığına göre cehennemde zebanilerin başında Mâlik adlı bir melek vardır (Zuhruf/77). Kur'an'da zebanilerin son derece iri yapılı, güçlü ve şiddetli olduğu, inkârcılara karşı çok sert davrandığı haber verilir (Tahrîm/6). Zebaniler cehennemliklerin perçemlerinden tutup yüzükoyun cehenneme sürükler ve orada kendilerine azap ederler. Yunus da zebanilerin azabından korkmaktadır. Zebaniler günahkârları cehenneme atmakla görevlidirler. Cehenneme düşenler gece gündüz eza göreceklerdir:

Zebânîler çeke tuta götüre tamuya ata

Deri yana sünük tüte dün-gün işi efgân ola (9/3).

Günahların tartılmasından sonra sırat köprüsünden geçilecektir. Burada günahları ağır ba-sanlar zebaniler tarafından tutulup cehenneme götürülecektir. Bu esnada figânlar kopacaktır:

Günâhların tartılar anda sırâta ilteler

Zebânîler dutalar figânlar ola katı (385/5).

2. Sonuç

Yunus Emre tekke/tasavvuf edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. İlmini, bir mürşid-i kâmil vasıtasıyla, yetiştiği tekke ve çevresinden almıştır. Tekke eğitimi kitabî olmaktan ziyade şifahîdir. Mürşidi Tapduk Emre'dir. Yunus'un dilinde ikilik göze çarpmaktadır. Devrinin halk tarafından da anlaşılan Arapça ve Farsça kelimelerinin yanında Türkçe kelimeleri de kullanmıştır. Anlamları aynı olan Arapça-Farsça kelimelerle Türkçe kelimeleri (cennet-uçmak, cehennem-tamu gibi) aynı veya ayrı şiirlerde birlikte kullanmıştır. Dizelerinde günümüzde kullanılmayan pek çok arkaik kelime de mevcuttur. Ahiret inancını dile getirdiği dizelerinde de bu durum görülmektedir. Bu durum Yunus'taki Türkçe sevgisiyle beraber mesajlarını daha geniş bir kitleye yayma amacını göstermektedir.

Yunus Emre'nin ahiret inancı Kur'an'a, sünnete ve çeşitli halk inançlarına dayanır. Yunus'un söyleyişlerinde özellikle insanın yaratılışından, evrenin idare edilmişinden ve hayatın akışından bahseden, ahiret hayatını tasvir eden dizeler önemli yer tutar. Yunus asıl hayatın ikinci âlemde başlayacağına inanır ve ölümün ebedî yokluk olmadığını ifade eder. Ona göre ahiret hayatına inanan hakiki müminler henüz dünyada iken bu yeni hayatın özlemini duyar. Ahiret ile dünya arasında sıkı bir ilişki vardır. Ölüm inanan gönüller için fanilikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıta. Dünya hayatı geçici bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir. Yunus, mutlak bir adaletin tecelli edeceği, iyiliklerin mükâfatlandırılıp kötülüklerin cezalandırılacağı ebediyet âleminin varlığına inanarak büyük bir teselli ve yaşama sevinci bulur. Her geçen zaman bizleri Allah'a ve hesap gününe yaklaştırmaktadır. O halde yarına hazırlık yapmak gerekir. Yunus, cennet ve güzelliklerinden ziyade Allah'ın dostluğunu, sevgisini ister. Yunus için Allah aşkı her şeyin üstündedir. Müminin maksudu Hakk'ın didarı olmalıdır. Bu maksat için çalışan kişi cennet sevgisi/cehennem korkusu duymaz. Cennetin en büyük sermayesi de gönül kırmamaktır. Kişi yaptıklarıyla kendi sonunu kendi hazırlar. Mutlu/mutsuz olmak kişinin kendi elindedir. Yunus, tüm salih amellerin başına ihlası koyar. İhlasla yapılmayan amellerin değeri yoktur. İnsanlar kendilerinden geçeceği, büyük şaşkınlık yaşayacağı, ne yapacağını bilemeyeceği kıyamet gününü aklından çıkarmamalı, ona hazırlanmalıdır.

Kaynaklar

Akbalık, E. (2013). Yunus Emre'nin Şiirlerinde "Gönül" İmgesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/26, 20-28.

Akçay, M. (2009). Sırat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 37. 118-119. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

- Akdemir, Y. (2013). Yunus Emre'de Kelime Kadrosu. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9, 429-458.
- Bebek, A. (2009). Sûr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 37. 533-534. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (1991). Amel-Fıkıh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 3. 16-20. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Erbaş, A. (2004). Melek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 29. 37-39. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Erbaş, A. (2012). Tübâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 41. 316-317. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ercilasun, B. (2001). Modern Türk Edebiyatında “Ahiret” Kavramı. *Türkbilig*, 2, 40-45.
- Ertürk, M. (1997). Havz-ı Kevser. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 16. 546-549. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö. F. (1993). Cehennem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 7. 225-226. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kaplan, M. (2004). İki Destan İki İnsan Tipi. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. 22-38. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2005). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, H. (2016). İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Ölüm ve Ötesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 32, 115-128.
- Karavelioğlu, M. A. (2010). Yunus Emre'nin Coğrafyası. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni*, 6-8 Mayıs 2010, 539-547.
- Kılavuz, A. S. (1991). Amel Defteri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 3. 20-21. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kılavuz, A. S. (2008). Akaid. *İlmihal I, İman ve İbadetler*. 68-140. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli* (Hazırlayanlar: H. Altuntaş, M. Şahin). (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özcan Gönülal, Y. (2011). Yunus Emre'nin “Kayusu Değül” Redifli Şiiri Üzerine Bir Dil İncelemesi, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, 183-190.
- Özervarlı, M. S. (2004). İslam İnancında Melek. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 29. 40-42. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Pala, İ. (1995). *Andiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Selçuk, B. (2008). Yunus Emre'de Bakma ve Görme Biçimleri. *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, 8-10 Ekim 2008, Aksaray Üniversitesi, Aksaray, 116-124.
- Şahin, M. S. (1993). Cennet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 7. 374-376. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

- Tatçı, M. (1997). *Yûnus Emre Dîvânı I (İnceleme)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (1997). *Yûnus Emre Dîvânı II (Tenkitli Metin)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1988). Âhiret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 1. 543-548. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Uşşak, C. (2013). *Kütüb-i Sitte'den Seçme Hadisler*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Uzun, M. (2009). Sûr-Türk Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 37. 534-535. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, Y. Ş. (1996). Gılman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C 14. 50. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.